

Szabadság és irodalom, avagy: a sör, a tej, és a méz*

Lehet, hogy furcsának tűnik, de az irodalom és a szabadság nem függenek egymástól. A diktatúra éveinek Romániájában olyan irodalmat írtak, amelyet semmiképpen sem lehet kitörölni a román kultúra történetéből. Nem csak a kommunista diktatúra korszakában, hanem a legionárius korszakban is hasonlóképpen álltak a dolgok; azt hiszem, hogy ebben az országban csak a legionáriusok és a kommunisták akartak igazi változást; egyiküknek sem sikerült. A román ember természetét nem egykönnyen lehet megrendíteni. A jellem és a szellem olyan széles felületeit érinti, amelyeket be kell foglalni ebbe a cenzúramentessé vált irodalomba. Adok néhány példát abban a reményben, — és nem azzal az elvárással, — hogy felfedhetik a balkáni természetet (jóllehet ezek a dolgok ugyanazon a helyen, ugyanabban a keretben történtek).

Pár másodperces párbeszédből, ami két átlagos egyén között folyt, — de akiknek a kommunikációja talán évezredes történelem gyümölcse, — felfedeztem a román ember egyik jellemző vonását. Egy válasz, aminek alapján meg lehet határozni a szubsztanciáját, alapvető vonásainak egyikét (nem merem azt mondani, hogy a „lényegét”, ezt nem hiszem): arra a kérdésre, hogy „Jó a sör?” a válasz: „Jó, mert hideg”. Jellemző a pontos válasznak ez a megke-rülése, illetve az alóla való kibúvás, a közöny az iránt, ami a tárgyak

* Ez a szöveg a JAK által Szegeden 1993 tavaszára tervezett, s elmaradt Közép-Európai Fiatal Írók Találkozására készült.

és jelenségek legfőbb tulajdonságát fejezi ki, fontos belső vonásait, a tanulmányozott (lenyelt) tárgy ízét, illatát, és egy részben kedvezőtlen helyzettel való képmutató megbékélés, mivel itt nem beletörődésről van szó, hanem arról a hajlamról, ami valamely elégtétel megszerzésére irányul bármi áron (akár a kifordítása árán is) — ez az elégtétel a leginkább közönséges határa felé tart, vagy esetenként akár a külsőségek felé is, a csomagolás felé („Jó, mert szép a címkéje”, „Jó, mert nincs benne olaj”, stb.), afelé, aminek nem kellene számítania lényegesen a minőség szempontjából (esetleg csak kevésbé kellene számítania), mint jelen esetben a „hideg”; és van még egy próba, nem csak ennek az embernek az iránt a dolog iránti hajlama, ami kitérőleg függ attól, amitől teljesen függenie kellene, vagyis attól, hogy „jó” legyen, hanem az iránt a nagy hivatás iránti hajlama is, hogy felfedezze a jót a szükségben, a kudarchban, a csődben. A románok számára a szépen leburnult felhám helyettesítheti a laza, megöregedett húst.

Az élményeket helyettesíteni lehet. Az egyén természetesen azért jött, hogy sört igyon, nem pedig egy hideg folyadékot (egyéb-ként a sör feltételez is egy bizonyos hőmérsékletet, — ami velejár ezzel az alkoholfajtával), de lám, akkor, amikor csalódott (ritkán ismeri be) a keresett dolog egy minőségében — ami itt lényeges: a sör abban a lokálban rossz volt (a sör nem sör volt, hanem „hideg”), — akkor talál egy másik minőséget. És akkor is örül, ha nem sört iszik, hanem a sör „hidegét”.

Az az igazán szomorú, hogy Romániában a sör — remélem, bárki számára magától értetődik, hogy nem erről a folyadékról van szó — általában rossz minőségű és meleg is. De egyetlen fogyasztó arcáról sem olvasható le a csalódás, ellenkezőleg, egyre-másra rendelik.

Ez mégis valami, még ha nem is nagyszerű, de érvényes, a főnév zamatát keresni, aztán nem törődni vele, és élvezni a jelző hidegét.

Egy étterem teraszán. Az asztalnál ülve, a kertet övező kovácsoltvas kerítésre bizonyos magasságban felszerelt, a terasz egyik végétől a másikig nyúló, hosszú, üres virágtartó miatt nem lehetett látni a járókelők fejét. Az asztaloknál ülők felemelkedtek vagy nyújtózkodtak, hogy láthassák egy-egy fiatal és elbűvölő lány, vagy egy feltételezett ismerős fejét. Egyszer csak az ivók egyike felemelkedett, és levette a virág nélküli virágtartó egyik darabját. Ez az

ember az utolsó asztalnál ült — csak ő láthatott ki. Azt hiszem, hogy ilyen esemény akkor történt először a tízéves lokálban.

Akkor a legnehezebb, amikor valaki hozzád fordul, és azt mondja: „Adj tanácsot”. A városszéli negyed (frissen privatizált) bárjában hiányzik a „mérőpohár”, az a mérőeszköz, amelynek segítségével a pincér bizonyos fokú pontossággal adagolhatja a vendégnek a megfelelő alkoholmennyiséget. Itt mérőeszköz helyett az italt egy műanyag pohárral mérték, amely eredetileg — a megfelelő beosztásokkal — az egészséges tejpor mérőeszköze volt, melyet meghatározott órákban kell adni a csecsemőknek. A műanyag poháron a cég neve is szerepelt: Milupa. Az az igazság, hogy a bárban gyerekek is voltak; nem csecsemők, hanem három, négy, öt évesek, egyik szülőjük társaságában; a gyerekek egyike sem volt mindkét szülőjével. A férfiakat néha a barátjuk kísérte.

Azt is itt vettem észre, hogy milyen előreláthatóak nem csak a dolgok, hanem a gesztusok is: miután a szomszéd asztalnál ülő három ember közül az egyik azt mondta az asztaltársának: „Jó, akkor adj tanácsot”, biztos voltam benne, hogy a másik kettő cigarettára fog gyújtani (időnyerés végett, hogy egy gesztussal kitölthessék az ürt), míg az, aki a tanácsot kérte, újból meggyújtotta a cigarettáját, ami időközben kialudt. (Mindannyian rossz minőségű cigarettákat szívtak). Pontosan így történt: mindannyian az öngyújtóért nyúltak. (Csak egyiküknek volt öngyújtója, és mielőtt rágyújtott volna, tüzet adott a többieknek). Arra, hogy: „Jó, akkor adj tanácsot” senki sem felelt annál az asztalnál. Egyikük ügyesen elterelte a szót, és a sportról kezdtek társalogni.

Kell, hogy valamennyien felfedezzünk magunknak egy kötelességet, és gyakoroljuk, hogy a tapasztalatok sora után felfedezzük, hogy el vagyunk kötelezve valaminek, ami állandóan foglalkoztat, mint becsületbeli kötelessége a középkori lovagot. És pihe-nés nélkül próbáljuk teljesíteni, kisebb vagy nagyobb részletekben, ahogy az idők során lehetőségünk van rá.

Megtalálni a kötelességedet olyan, mint megtalálni a hivatásodat: ez nem kis dolog. Egy eszményi világban az álmodozó tisztában van azzal, hogy az álmodozás a kötelessége, és hogy ha koldulnia kell ahhoz, hogy megélhessen, koldulni fog anélkül, hogy szégyellné; és lesznek mások, akik biztosítani fogják a megélhetését, mert ezek a maguk részéről meg fogják érteni, hogy az ő kötelességük eltartani az álmodozót (a koldust).

A magunk feladatának tudatosítása (mivelhogy mindannyian azzal a bélyeggel születünk, hogy van egy kötelességünk, amely nélkül, — hasonlóan egy törvény nélküli államhoz, — minden felbomlik) és vállalása azt hiszem, ahhoz vezet, amit reménykedve belső békének, lelki nyugalomnak nevezünk. Fordított esetben, megtagadva a kötelességet, vagyis a hivatást, a lét értelmét, igazolását — mindezek közé a levantei térben bátran egyenlőségelet lehet tenni —, nem találva vagy lebecsülve azt, ami a belső vagy külső energiák hordozója lehetne, az ember a nyugtalanság, a lustaság és a perverzítások hatalmába kerül. Ebben az esetben a bánásmód durvább, mint a szegények börtönében. Csakhogy a természet ezek számára is talált egy kaméleoni alkalmazkodási módot, és ez biztosítja a túlélésüket, — sőt, gyakran ők azok, akik az elithez tartozónak tűnnek, — gyakran nagyon is irigyelt személyek; ezt a természet nagylelkűségének köszönhető alkalmazkodási módot nevezzük arcátlanságnak: ez a tisztességérzés teljes hiánya. Mintha valakiből egy szemmel nem látható szerv, például a vakbél, hiányozna.

De másképpen is lehet gondolkozni: vajon egyeseknek nem az a kötelessége, hogy rosszak, másoknak pedig az, hogy betörők, tolvajok, bűnözők stb. legyenek? A válasz tagadó, mert az, amit itt kötelesség alatt értünk, az erkölcsi, „törvényes” elkötelezettség, méltányosság, a jószándék, udvariasság, illem elfogadása; de méltányosság a fentebb említett értelemben is: azok lehetnek álmodozók, — és fogadhatják el, akár az utcasarkon is, mások tiszteletadását, — akiknek valami más is jár, és így tovább.

Az igazán jó és nemes emberek viszont azok, akik semmivel sem tudják menteni magukat, amikor rosszat cselekednek.

Az igazság nem szent többé, amikor megöl valamit (a reményt). Az ördög sem mindig hazudik. Vannak igazságok, amelyeket ő is kimond, és olyankor a leggonoszabb és a legerősebb. Ilyen helyzetekben, ha általa lehet bizonyítani-legyőzni a rosszat a saját fegyvereivel, a hazugság válik szentté. A románok folklórában vannak olyan személyek, akik becsapják az ördögöt — íme e nép kifinomultságának újabb bizonyítéka. Ha be is csapják, nem hazudnak neki. A román ebben az esetben sem viszi végig a hivatását.

Még az árnyék is valamitől, vagy valakitől származik; de egy holdtalan éjszaka leszálltával, a vaksötétben eltűnnek az árnyak. Ezért a legfontosabb a lény, a „tárgy”, az árnyék forrása. Ha az

árnyéknak vagy szánva, ez azt jelenti, hogy a lényed maga bizonytalan; ez az az égöv, amelyben zavarnak a mesék, és megnyugtattak a horrorfilmek, — amelyben a vigasztalódást győzelemnek tartod, — és a győzelmet összetéveszted a beletörődéssel; mikor nem érted az ember, a kirakatbábu és a szobor közötti különbséget, amikor összetéveszted az anyádat a szoborral, amikor egy szobor fia vagy. Az árnyék égőve a nemlét égőve, — még csak nem is egy időben (egy történelmi időben) elszemélytelenedő személyiségé. Az ellenvetés az lehetne, hogy a vaksötétben, amikor eltűnnek az árnyak, fényt is lehet gyújtani. A válasz azonnal adódik: a világ egyes részein a fény még nem fordított egészen teret, lásd a falvakat, vagy a kisebb vagy nagyobb városok szélén levő lakónegyedeket, ahol mindennapos esemény az áramszünet. Szubjektív rendelkezéseknek vagy kiszolgáltatva: a huszadik század végén a gyertya csak a halottak fejénél hat jól.

Még egy dolog: éppen, mert annyira elemi, nem tudom elhinni, hogy nem jöttek rá a valamennyire is fejlett emberek, hogy jóvátehetetlenül elvesztek mindazok, akik se nem jók, se nem rosszak, se nem melegék, se nem hidegek, (és merem állítani, hogy se nem őszinték, se nem hazugok) akik az árnyékban vannak. (Mindez érvényes úgy a keresztények, mint az ateisták szempontjából.) Az a társadalom, amelyben a langyosság vírusa példásan működik, (és fertőzőképes), olyan társadalom, amely nem vállalja a sorsát, és az eredeti pótszerét választja. Ha „testvére leszel az ördögnek, amíg átmész a pallón” (régí román közmondás), akkor néhány ösvény között választhatsz: testvére maradsz a szőrösnek, kisebb testvére, aki ki nem nyitja a száját, és „szentül” hallgatja minden szavát; vagy átmész a hídon anélkül, hogy „átélnéd”, vagyis anélkül, hogy tudomásul vennéd az átkelést, — ez olyan mintha szakítanál egy (ocsmány) szenvedélyeddel, majd változatlanul visszatérnél hozzá (azon a parton maradtál, ahonnan el akartál menekülni). Fokozatosan visszakerülsz az ocsmányságba; — az igaz, hogy minden alkalommal egyre kényelmesebben, egészen a paradigmatis érzéketlenségig.

Másrészt mindannyiunkban léteznie kell egy Faustnak, és fontos ez az együttélés („hogy testvére legyél az ördögnek, amíg átmész a hídon”). Mindennek rejtett, de nem haszontalan értelme van; nem kebelbarátságról van szó, amely az ördöggel kötve kellehetetlenül érvényes marad az utazóra nézve. Parancsoló módon

felvetődik az a kérdés, hogy folyamatos provokáció zajlik: olyan vita, amelynek szerintem teremtő értelme van (az ellentétek tisztességes játékból származó összhang). Ha az ember kezdetben nem győz, semmi esetre sem szabad letennie a fegyvert. Természetesen minden ellenfél bizonyos értelemben testvérré válik a harcmezőn (ebben az értelemben elfogadható a kebelbarátság), de egy sine qua non feltétellel: hogy mindkét fél energikusan védelmezze az esélyeit. A legyőzetés pillanatában a „barátság” megszűnik, helyette az egyik fél szégyene és a másik elégtétele marad.

Tehát újra és újra a sors: ha a vereségből és a beletörődésből hivatást csinálsz, akkor az nem sors, hanem „egyfajta barbarság”. Ha a vitának véget kell érnie (és általában így történik, nem?), akkor csak a győztes számít, és nagyon egyszerű, hogy miért: mert a legyőzötteknek idővel (történelmi idővel, — ismétlem, itt nincs helye az Alexandru testvérért való könyörgésnek) [Alexandru cel Bun (Jó Sándor) havasalföldi vajdára vonatkozó célzás — a ford. megjegyzése] — a túlélésük kerül veszélybe. Rájöttem, hogy még a mennyországot is meg kell hódítani.

A kultúrát nem látom másként, mint a hódítás, a behatolás egy módját: a szívet és az elmét egybe kell olvasztani, akkor is, ha a „tömegpusztító fegyver” esetleg a gyöngédség, vagy Chopin zenéje. Egy latin és ortodox ország kivételes dolog, majdhogynem stílust ad az abnormalitásnak. Ez a stílus néha nagy reménykedést jelent, amely átformálja a valóságot, és kilép az árnyékból, máskor pedig nagy reménytelenséget, amikor alkotóelemei a megcsalatas árnyékában élnek. Azt hiszem, hogy amíg valakinek nincs kultúrális értelemben vett imperialista hivatástudata, addig nem igényelhet részvételt egy kultúrális cselekvés megalkotásában. Akik csak a saját területük védelmére képesek, nem lehetnek igazi alkotók. És egyik vagy másik — szomszédos vagy távolabbi kultúrális birodalom pszichológiai befolyása révén valamikor mindenképpen le fogja győzni őket — el fogják veszíteni „területeiket”. Nem létezik „kultúrális ország” vagy „országocska”. Csak kultúrális birodalmak léteznek.

Ha egy embernek hosszú ideig összekötözték kezét-lábát, akkor azután is, hogy kioldozták, ugyanabban a helyzetben marad, keresztbe tett kezekkel és hátrahajlított lábakkal, mint akkor, amikor egy durva kötél fosztotta meg a szabadságától. Az az első benyomása, hogy valami hiányzik, és az a valami a kötél, amellyel

annyi keserves ideig egy testet alkotott. A függőleges helyzet taszítja (mert fárasztó), vagy legjobb esetben is közömbös számára. Egy paplant fog kérni. Az álom az alvó ember arcáról letöröl minden emberi vonást, és az visszatér az állati létbe, amelytől, — miért ne ismernénk be, — még nem szakadt el véglegesen. Persze, hogy álmukban semmi sem különbözteti meg a rosszakat a jóktól, a boldogokat a boldogtalanoktól, az értelmeseket a közepszerűektől, de vajon érvényes-e ez a bűnösökre és az ártatlanokra is? Mivelhogy az álmok kétfélék: szép álmok és lidércnyomások. Az ébrenléttől, a virrasztástól függően.

Visszatérsz a börtönből a világba. Melyik ajtón kopogtass? Kire hallgass? Ha nehéz éveket töltöttél a börtönben, valamelyik bűndért vezekelve, még ahhoz is elmehetsz segítségért, aki leleplezett, még az elhagyott cella őrétől is kérhetsz szállást. De ha igazságtalanul vádoltak meg? Ha büntelenül pazaroltad el a tömlőcben életed java részét? Akkor hihetetlennek és valóban tudatlanságnak számít az, ha a vád rosszindulatú ügyvédjéhez, vagy a védelem tehetetlen ügyvédjéhez fordulsz tanácsért. Még ha az utóbbit hivatalból jelölték is ki számodra. Jobb, ha megpróbálsz kibékülni a feleségeddel, és minden barátoddal, akik gyáván elhagytak azokban az években.

Ha nem tudsz határozni, hogy melyik ajtón kopogtass, mit lehet még tenni? Lopni? Akkor is a saját kucsmdat lopod el.

Természetesen, — legalábbis ami engem illet — és ugyanebben a helyzetben van sok fiatal román író, de nem csak a fiatalok, — én inkább megpróbálok egy olyan kucsmat taláni, amelyet viselhetek, amely nem lopott, és jól áll nekem.

És visszatérve az irodalomra: létezhet még a két (bátorkodom állítani, hogy katonai) blokk a költészet és próza között? Azt hiszem, hogy a „hidegháború” ezen a területen is meg fog szűnni. Amikor az epikus és a lírai műfaj arra kényszerül (kényszerül? ki tudja, talán vonzzák, csábítják egymást), hogy összebarátkozzon, akkor nem lesz kizárt a házasságuk, illetve a közösülésük sem, és akkor majd meglátjuk, hogy mennyire lesznek pufókak a csecsemők.

Ez olyan út, amely csábít, és amelyet követni fogok, amíg a türelmemből és az energiámból futja. Nem fejezhetem be anélkül, hogy meg ne idézzek egy másik eseményt, ami nemrég történt egy romániai üdülőhelyen.

Útban szállodai szobám felé nem tudtam leküzdeni kíváncsiságomat, amikor egy mentőautó és egy nagyon modern, idegen rendszámú autó összeütközésének lettem tanúja. A körülálló kommentárjaiból megtudtam, hogy a mentőautó anyatejet szállított (szegény vagy jóakaratú anyáktól) egy árvaházba. Az úton anyatejcsík húzódott, amelyen egyesek végigsétáltak.

Íme, a tejjel és mézzel folyó ország, gondoltam.

Bukarest

Csíkszereda–Szeged

Iustin Panta

Fordította: Makfalvi Ildikó

Szegi Amondó Zoltán munkája